

Ō motika, ō kawenga: he aratohu rapopoto

(Your rights and responsibilities: a quick guide – Maori)

Kei ngā kaiwhakarēti me ngā kairēti ētahi motika me ētahi kawenga ina whakaae rātou ki tētahi rētihanga. Kua whakarārangitia ki raro nei ētahi.

Ko tā te kaiwhakarēti ko:

1. te haina i tētahi whakaaetanga rētihanga me te hoatu tārua ki te kairēti
2. te tuku i ngā monihere, tae ki ngā wāhi utunga, ki te Tari Kaupapa Whare (Department of Building and Housing) i roto i ngā rā mahi e 23 o te whiwhinga, me te hoatu rihīti ki te kairēti mō tāna i utu ai.
3. te āta titiro kei te mā, kei te nahanaha tonu te nohoanga i mua i te tomonga o te kairēti ki roto
4. te āta titiro kei te mahi pai ngā raka katoa, he hanga haumaruru hoki te nohoanga
5. te tiaki i te nohoanga me te mahi i ngā whakatikatikatanga e tika ana
6. te āta titiro kei te haumaruru, kei te mahi pai hoki ngā paipa wai katoa, te waeatanga ā-hiko me te hanga o te whare
7. te whakarato i te kohikohinga me te whakaputunga pai tonu o te wai ki ngā nohoanga kāhore nei i te whatunga puna wai
8. te tuhituhi me te whakamōhio i te kairēti i te 60 rā i te iti rawa i mua i tana whakapiki i te rēti
9. te titiro kāore tētahi kairēti i te whakararururu i tahi atu kairēti a te kaiwhakarēti
10. te tuhituhi me te whakamōhio i te kairēti ina whakatau ia ki te hoko i te whare
11. te tiki i te whakaaetanga a te kairēti i mua i tana whakakitenga i te whare ki ngā māngai hoko whare, ngā kaihoko, ngā kairēti āmua rānei
12. te whakahoki i ngā moni i utu ai te kairēti mō te mahi kōhukihuki (ki te mea ia e āhei ana te kairēti te hāpono i whakamātau ia te kōrero ki te kaiwhakarēti i mua i te whakatikatikatanga, otirā ehara nōna te hē, ehara rānei nā tana whakaaro kore)
13. Ko tā te kaiwhakarēti e pā ana ki tētahi rētihanga ā-takiwā (periodic tenancy):
  - ko te hoatu ki te kairēti he pānui whakawātea o te 42 rā mēnā kua whakaūkia te hokonga o te nohoanga, mēnā rānei ka hiahiatia te whare e te kaupupuri, e tētahi rānei o tana whānau
  - tērā anō rānei, ko te hoatu ki te kairēti he pānui o te 90 rā ina hiahia ia kia mutu te rētihanga
14. ko te hoatu pānui i te 48 haora i mua ki te kairēti mō te tiroiro i te nohoanga – engari kia kaua e nui atu i te wā kotahi ia whā wiki, hei waenganui hoki o te 8am me te 7pm (e āhei ana te kaiwhakarēti te tomo ki te tekihana mahue te tukunga pānui, heoi me manaaki i te mana matatapu o te kairēti)

15. ko te hoatu pānui o te 24 haora mō ngā mahi whakatikatika me te mahi i aua mea i waenganui i ngā haora o te 8am me te 7pm.

Ka taea tonutia e te kaiwhakarēti:

16. te tomo ki te nohoanga i tētahi wā whawhati tata kāore he whakamōhio atu i te kairēti

17. te tomo ki te nohoanga i ētahi atu wā ki te whakaae pai noa iho te kairēti.

Kia kua te kaiwhakarēti:

1. e tono nui atu i te rēti 4 wiki hei monihere
2. e tono rēti tomua nui atu i te 2 wiki, e tono rānei kia utua te rēti i mua i te wā kua whakarite
3. e tirotiro i te nohoanga nui atu i te wā kotahi ia 4 wiki, engari koa ki te tirotiro i ētahi mahi kua tono kia mahia e te kairēti hei whakatika i tētahi takahitanga o te whakaaetanga rētihanga
4. e whakararuraru i te āta noho, te mārie, te mana matatapu rānei o te kairēti
5. e whakararuraru i te rerenga o te kapuni, te wai, te hiko, te waea rānei, engari ia hei ārai i te pūmate, hei mahi tiakitanga, whakatikatanga rānei
6. e whakakāhore pakeketia te hanganga mea tautara a te kairēti, pērā i ngā whatanga
7. e huri i ngā raka engari ia kua whakaae kē te kairēti
8. e whakakāhore pakeketia te rētinga iho, te tukunga rānei a te kairēti i te whare ki tētahi atu, engari ia kua tuhia ki te whakaaetanga rētihanga tē taea ai tēnei e te kairēti.
9. e pana i tētahi kairēti (ka hiahiatia he whakatau nohoanga, he mea uruhi nā te Kōti ā-Rohe)
10. e tango i ngā taonga a te kairēti hei utu mō te moni kua noho nama ia i waenganui, i muri rānei o te rētihanga, e whakakāhore i te whakahokinga o ngā rawa i mahue mai i te mutunga o te rētihanga (engari ia ka utu te kairēti i ētahi utu whakaputu tōtika).

Ko tā te kairēti ko:

1. te utu i te rēti i te wā tika (kia kua te kairēti e pupuri i te rēti ahakoa te whakaaro e takahi ana te kaiwhakarēti i te whakaaetanga rētihanga)
2. te tiaki kei te hanga mā, hanga nahanaha te nohoanga
3. te kōrero wawe ki te kaiwhakarēti mō ngā tuinga, ngā mea rānei kei te hiahia kia whakatikaia
4. te whakatikatika i ngā tuinga nāna, nā āna manuhiri rānei i tuki, ahakoa he mea whakaaro, whakaaro kore rānei, ko te utu rānei i tētahi atu ki te whakatikatika
5. te utu i ngā utunga e hua pū i te nohonga a te kairēti ki te nohoanga, hei tauira te waea, te hiko, te kapuni me te ipurangi

6. te utu i te wai mehemea kei te utua te wai e te kaituku wai mā te tikanga whakapaunga.
7. te āta whakarite kāore i nui ake i tā te whakaaetanga rētihanga te nuinga tāngata e noho ana ki te nohoanga (kāore i roto o tēnei ngā manuhiri e toro ana mō te wā poto)
8. te hoatu i te pānui wehenga o te 21 rā (mēnā kei tētahi rētihanga ā-takiwā (periodic tenancy))
9. te tuku i te whakakitenga a te kaiwhakarēti i te nohoanga ki ngā māngai hook whare, ngā kaihoko, ngā kaiwhakauara rānei mā tētahi tikanga e pai ana ki te kaiwhakarēti rāua ko te kairēti
10. te wehe atu i te mutunga o te rētihanga me:
  - te mau atu i āna rawa katoa
  - te waiho i te nohoanga kia hanga mā, nahanaha hoki
  - te whakahoki i ngā kī katoa, ngā kāri āhei me ngā whakatuwhera kūwaha karāti
  - te waiho i ngā mea katoa a te kaiwhakarēti.

Kia kua te kairēti:

1. e ārai i te kaiwhakarēti e tapoko ana ki te nohoanga mēnā ka mea te Ture e āhei ana ia
2. e noho tonu ki te nohoanga i muri i te mutunga o te rētihanga
3. e whakararu i te āta noho, te whakamārie, te mana matatapu rānei o ētahi atu kairēti me ngā hoa noho tata, e tuku rānei kia pērā tētahi atu i te nohoanga
4. e tukituki i te nohoanga, e tuku rānei i tētahi atu kua tukuna ki te whare kia pērā, ahakoa rānei he mea whakaaro nāna, he mea whakaaro kore rānei
5. e whakahōu i te whare, e whakarerekē rānei, e tāpiri taputapu rānei waiho ia kei roto i te whakaaetanga rētihanga, kua whakaae ā-tuhi rānei te kaiwhakarēti
6. e raweke, e whakararu rānei i te mahinga o tētahi tikanga rere i te kāpura, pērā i ngā pūoho kauruki
7. e whakawhiti ki tētahi atu te whakaaetanga rētihanga, engari ia kua whakaae ā-tuhi te kaiwhakarēti e whakatuma, e patu rānei, e tuku rānei kia pērā tētahi atu ki te kaiwhakarēti, ki tētahi rānei o te whānau o te kaiwhakarēti, tōna māngai rānei, tētahi atu kainoho rānei o te hanganga, hoa noho tata rānei
8. e whakatuma, e patu rānei, e tuku rānei kia pērā tētahi atu ki te kaiwhakarēti, ki tētahi rānei o te whānau o te kaiwhakarēti, tōna māngai rānei, tētahi atu kainoho rānei o te hanganga, hoa noho tata rānei
9. e mahi taihara ki te ture i te nohoanga, e tuku rānei i tētahi atu ki te mahi taihara
10. e huri i ngā raka mahue te tono tuatahi ki te kawhakarēti

Ki te hiahia ahau ki ētahi atu kōrero me kōrero ki a wai?

Ki te hiahia koe i ētahi atu kōrero e pā ana ki te tuku nohoanga, waea mai ki 0800 TENANCY (0800 83 62 62), haere ki tā mātou paetukutuku i www.dbh.govt.nz tuku īmēra mai rānei ki info@dbh.govt.nz